

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Політична економія

Вступний курс

Методичний посібник

Харків-2020

РОЗДІЛ I. ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ. ВСТУП ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Тема I. ВСТУП ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ»

Заняття 1

1. Проблема початку в науці. Відоме і пізнане. Основні завдання вивчення курсу «економічна теорія». Видатні економісти минулого й сучасності. Основні риси особистості сучасного економіста.
2. Джерела економічної інформації. Життєві спостереження та їх осмислення. Засоби масової інформації. Спілкування з фахівцями. Економічна література: підручники, монографії, періодика. Висвітлення економічних проблем в неекономічній періодиці: наукові збірники, реферативні журнали. Економічна періодика в Україні.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Нобелівська премія у сфері економіки та її лауреати.
2. Видатні економісти минулого і сучасності (на прикладі одного з них).

Література:

Бартенев С.А. История экономических учений в вопросах и ответах: Учебно-методическое пособие. – М., 1998

Довбенко М. Видатні незнайомці. Наукові ідеї, здобутки та життя економістів-лауреатів Нобелівської премії. – Київ, 2000.

Дудченко А.А., Дудченко Я.А., Примак Т.А. Основы научных исследований. Учебное пособие. – Киев, 2001.

Ядгаров Я.С. История экономических учений: Учебник для ВУЗов. – М, 1999.

Контрольні питання:

1. Чим відрізняються буденні економічні знання від наукових?
2. Які відмінності між економічними уявленнями та економічними поняттями?
3. Назвіть відомі Вам імена вітчизняних і зарубіжних економістів.
4. Назвіть відомі Вам імена лауреатів Нобелівської премії.
5. Які джерела економічної інформації Ви знаєте?
6. Перерахуйте відомі Вам економічні журнали й газети.

Тема 2. ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Заняття 2

1. Зародження економічних знань. Елементи економічного аналізу в епоху античності й середньовіччя. Вчення меркантилістів.
2. Історичний розвиток економічної теорії. Економічне вчення класичної школи, що склалося в Західній Європі в XVIII – початку XIX ст.

Заняття 3

1. Основні напрями критики класичної школи Ж. Б. Сея й Т. Р. Мальтуса. Економічні погляди. Історична школа. Погляди протекціоністів. Суть соціалістичної ідеї.
2. Сучасні економічні теорії. Маржиналізм. Кейнсiанство. Неолібералізм. Інституціоналізм.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ:

1. Суть раннього й пізнього меркантилізму.
2. Економічні погляди А. Сміта й Д. Рікардо.
3. Економічні навчання Жана Батиста Сея й Томаса Роберта Мальтуса.
4. Вчення соціалістів-утопістів.

Література:

- Аникин А.В. Юность науки.– М., 1985.
- История экономических учений / Под ред. В. Автономова.– М, 2000.
- Лисовицкий В.Н. История экономических учений. – Харьков, 2002.
- Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К., 2001. Р. 1.2.
- Економічна теорія. Посібник вищої школи (Воробйов Е.М., Гриценко А.А., Лісовицький В.М, Соболев В.М.). – Харків – Київ, 2001 – 4.1. Гл. 1.
- Экономическая теория: Учебник для вузов / Под ред. И.В. Сунцовой, Д.Г. Орловой, – М., 2000. Р. Гл.1.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте елементи економічного аналізу в епоху античності й середньовіччя.
2. У чому полягала суть вчення меркантилістів?
3. Охарактеризуйте суть економічного вчення А. Сміта.
4. У чому полягають особливості економічних поглядів Д. Рікардо?
5. Як діє закон ринків згідно з поглядами Ж.-Б. Сея?
6. У чому суть критики класичної школи Т. Р. Мальтусом?
7. Охарактеризуйте основні напрями критики класичної школи історичною школою.
8. Назвіть основні риси економіки суспільства відповідно до уявлень утопічних соціалістів.
9. Охарактеризуйте сучасні економічні теорії.

Тема 3. ПРЕДМЕТ, СТРУКТУРА Й ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Заняття 4

1. Визначення предмета економічної теорії. Людські потреби й виробничі ресурси. Проблема вибору. Крива виробничих можливостей.
2. Система економічних відносин і її структура. Економічні категорії. Причинно-наслідкові зв'язки. Кореляційна залежність. Економічні закони. Економічні закони як тенденції. Соціальна сфера дії економічних законів. Економічні інтереси. Традиційний, командний і договірний способи впливу на інтереси. Економічна структура суспільства. Співвідношення виробництва, розподілу, обміну й споживання. Співвідношення власності й системи виробничих відносин. Структурні зрізи системи економічних відносин.
3. Функції економічної теорії. Теоретико-пізнавальна функція. Методологічна функція. Практична функція. Наука й ідеологія. Господарська функція. Взаємодія економічної теорії з іншими науками.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Предмет економічної теорії.
2. Функції економічної теорії.

Література:

- Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. – М, 1992. – Т. 4.1. Гл. 1.2.
- Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К., 2001. Р. 1.1
- Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. К., 2001. Р 1. Гл. 1.
- Экономическая теория: Учебник для вузов / Под ред. Н.В. Сумновой, Л.Г. Орловой. – М., 2000. Р 1. Гр. 1.

Контрольні питання:

1. Що вивчає економічна теорія?
2. Що є кривими виробничих можливостей? Де знаходиться крива реальної економічної діяльності:
  - а) збігається з кривою виробничих можливостей;
  - б) виходить за її межі;
  - в) знаходиться всередині площі, обмеженої кривою?
3. Під впливом яких чинників можливе переміщення кривої виробничих можливостей?
4. Наведіть приклади кореляційної залежності.
5. Наведіть приклад логічно помилкового твердження, що «після цього, отже, унаслідок цього».
6. Що розуміється під економічним законом?

7. Як проявляється дія економічних законів:
  - а) у вигляді тенденцій;
  - б) у вигляді неминучості звершення подій?
8. Охарактеризуйте способи впливу на економічні інтереси.
9. Що утворює економічну структуру суспільства?
10. Проведіть аналіз співвідношення виробництва, розподілу, обміну й споживання.
11. Охарактеризуйте співвідношення власності й системи виробничих відносин.
12. У яких структурних зрізах може бути проаналізована система економічних відносин?
13. Які ви знаєте функції економічної теорії? Розкрийте їхню суть.
14. З якими науками взаємодіє економічна теорія?
15. В «Економіксі» сформульовані такі 8 економічних цілей: економічний ріст, повна зайнятість, економічна ефективність, стабільний рівень цін, економічна свобода, справедливий розподіл доходів, економічна забезпеченість, торговий баланс. Наскільки для вас прийнятні такі цілі? Які цілі і яку їх черговість встановили б ви?

Тема 4. ПРИНЦИПИ Й МЕТОДИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Заняття 5

1. Єдність теорії й методу.
2. Роль логічних операцій в пізнанні економічних відносин. Аналіз і синтез. Порівняння, абстрагування й узагальнення. Індукція й дедукція.
3. Єдність історичного й логічного. Логічний рух від загального через особливе до одиничного й історичний перехід від одиничного через особливе до загального. Тотожність, відмінність, протиріччя. Співвідношення уявного і реального. Співвідношення співіснування й дотримання в часі. Співвідношення історичного й логічного як розвиненого об'єкта й процесу його становлення. Теоретичне відтворення.
4. Сходження від абстрактного до конкретного. Майже істинна абстракція. Використання кількісного аналізу й математичних методів в економіці. Моделювання. Єдність теоретичного й практичного. Експеримент. Загальність сходження від абстрактного до конкретного.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Роль логічних операцій у пізнанні економічних відносин.
2. Метод економічного аналізу.

Література

Гриценко А.А. Метод «Капитала» К. Маркса и политическая экономия в широком смысле. – Харьков, 1988.

Економічна теорія. Посібник вищої школи (Воробйов Е.М., Гриценко А.А., Лісовицький В.М, Соколов В.М.) – Харків – Київ, 2001. Гл. 3.

Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред В.Д. Базилевича – К., 2001. Р. 1. Гл.1.

Экономическая теория: Учебник для вузов / Под ред. И.В. Сумцовой, Л.Г. Орловой. – М., 2001. Р. 1. Гл.1

Контрольні питання:

1. У чому полягає єдність теорії й методу?
2. Які ви знаєте логічні операції, використововувані для пізнання економічних відносин? Розкрийте їхню суть.
3. У чому виражається логічний рух й історичний перехід?
4. Які моменти охоплюють співвідношення історичного й логічного?
5. Що включає теоретичне відтворення?
6. Що означає рух від абстрактного до конкретного в пізнанні?

Тема 5. ПРОДУКТ І ХАРАКТЕР ПРАЦІ

Заняття 6

1. Продукт праці. Натуральний продукт. Товар. Послуга. Двоїстість продукту праці. Споживна вартість. Корисність. Цінність.
2. Подвійний характер праці, утіленої в продукті. Категорія спільно-розділеної праці. Загальна праця. Приватна й громадська праця. Абстрактна й конкретна праця.

ТЕМА РЕФЕРАТУ:

1. Характер праці, утіленої в продукті.

Література:

Маркс К. Капитал. Гл. 1 // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 23.

Економічна теорія. Посібник вищої школи (Воробйов Е.М., Гриценко А.А. Лісовицький, В.М. Соколов). – Харків – Київ, 2001. Ч. 2. Гл.11.

Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К., 2001. Р. 2.1.

Контрольні питання:

1. Назвіть форми продукту. Розкрийте їхню суть.
2. Дайте визначення споживної вартості, корисності, цінності.
3. Опишіть характер праці, утіленої в продукті.

Тема 6. РОЗВИТОК ФОРМ ОБМІНУ

Заняття 7

1. Обмін діяльністю. Натуральний обмін. Замкнута або внутрішня форма натурального обміну. Розірвана або зовнішня форма натурального обміну. Форма натурального обміну, що відокремилася. Розвиток форм вартості.

Заняття 8

1. Грошова форма вартості. Грошово-металева, грошово-зливкова, грошово-монетна форми вартості. Знакова форма вартості. Монетно-знакова, паперово-кредитна, розрахунково-знакова форми вартості. Ідеальна форма вартості.

2. Трудообмін. Обмін праці на товар. Обмін праці на продукт. Обмін праці на працю. Обмін здібностями. Логіко-історична схема розвитку форм обміну.

ТЕМА РЕФЕРАТУ:

1. Суть і походження грошей.

Література:

Маркс К. Капитал. Гл. 1, 2, 3 // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т.23.

Економічна теорія. Посібник вищої школи (Воробйов Е.М., Гриценко А.А., Лісовицький В.М., Соколов В.М.). – Харків – Київ, 2001. – 4.2. Гл. 11.

Контрольні питання:

1. Опишіть форми натурального обміну.
2. Охарактеризуйте розвиток форм вартості.
3. Розкрийте суть форм трудообміну й обміну здібностями.
4. Наведіть логіко-історичну схему розвитку форм обміну.

Тема 7. ВЛАСНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНА ВЛАДА

Заняття 9

Поняття власності: правовий і економічний зміст. Розділено-спільна власність. Протиріччя як джерело розвитку власності. Форми власності. Суб'єкти й об'єкти власності. Еволюція відносин власності. Економічна влада. Мета й форми реалізації економічної влади. Економічна свобода як умова реалізації власності н економічної влади. Економічна відповідальність.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ:

1. Структура й розвиток відносин розділено-спільної власності.
2. Економічна влада та її місце в економічній системі суспільства.
3. Типи й особливості взаємозв'язку власності й економічної влади.

Література:

Задорожний Г.В. Собственность и экономическая власть. – Харьков, 1996.
Економічна теорія. Посібник вищої школи (Воробйов Е.М., Гриценко А.А. Лісовицький В.Н., Соколов В.М.) – Харків – Київ, 2001. 4.1. Гл.7.
Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. –К., 2001. Р.1. Гл. 3.
Экономическая теория: Учебник для вузов / Под ред. Н.В. Сумцовой, Л.Г. Орловой. – М., 2000. Р.1. Гл.2. §2,3.

Контрольні питання:

1. У чому полягає економічний зміст власності? Як співвідносяться економічні й правові відносини власності?
2. Опишіть форми власності. У чому полягає їхня специфіка?
3. У чому полягає суть теорії прав власності? Чому умовою ефективного розвитку економіки є різноманіття форм власності?
4. У чому полягають переваги й недоліки особистої власності на засоби виробництва?
5. Опишіть роль державної власності та її межі в економічній системі.
6. У чому полягає суть процесу роздержавлення й приватизації?

Тема 8. ПРОЦЕС ВИРОБНИЦТВА: ЧИННИКИ, СУТЬ І ЦІЛІ

Заняття 10

1. Чинники виробництва. Особистий і речовий чинники виробництва. Капітал. Праця. Земля. Продуктивні сили й виробничі відносини. Способи поєднання чинників виробництва.

Заняття 11

1. Суть і цілі суспільного виробництва. Результати суспільного виробництва. Сукупний суспільний продукт, його складники й показники. 2. Ефективність виробництва та її показники. Виробнича функція.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ.

1. Основні чинники суспільного виробництва та їх розвиток в сучасних умовах.
2. Вимірювання обсягу суспільного виробництва.

Література:

Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. – М 1992, – Т.І.42, Гл. 9.

Маркс К. Капитал. Т.1. Гл.5 // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. Т. 23.

Політична економія: Навч. посібник / За ред. дел., проф. К.Т. Кривенка. – К., 2001. Тема 3.

Контрольні питання:

1. Що є продуктивними силами суспільства? Назвіть найбільш активну продуктивну силу суспільства.
2. Що називається виробничими відносинами? Які типи виробничих відносин ви знаєте?
3. Що таке спосіб виробництва?
4. Опишіть способи поєднання чинників виробництва.
5. Які частини можна виділити в складі сукупного суспільного продукту.
6. На які складники ділиться чистий продукт?
7. Яка структура показника «валовий внутрішній продукт»?
8. Які складові національного доходу?
9. Чим відрізняються один від одного номінальний і реальний ВВП? Як розрахувати реальний ВВП, використовуючи індекс цін?
10. Зростання яких із перерахованих нижче показників свідчить про підвищення ефективності виробництва:
  - а) фондівдача, матеріалівдача;
  - б) продуктивність праці;
  - в) фондомісткість, матеріаломісткість;
  - г) трудомісткість.

Тема 9. ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: РУШІЙНІ СИЛИ Й СТУПЕНІ

Заняття 12

1. Джерела економічного розвитку. Діалектика продуктивних сил і виробничих відносин. Система економічних протиріч. Рушійні сили економічного розвитку.

2. Просте й розширене відтворення. Економічне зростання й економічний розвиток. Вимірювання економічного зростання. Екстенсивний і інтенсивний типи економічного зростання. Чинники економічного зростання. Чинники пропозиції: кількість і якість природних ресурсів, кількість і якість трудових ресурсів, об'єм основного капіталу, технологія. Чинники попиту. Чинники розподілу. Вплив змін чинників пропозиції на криву виробничих можливостей. Можливості вирішення соціально-економічних проблем на основі економічного зростання.

Заняття 13

1. Критерії суспільно-економічного прогресу.

2. Ступені суспільно-економічного розвитку. Передісторія й історія людського суспільства. Натуральне й товарне господарство. Аграрне, індустріальне й постіндустріальне суспільство.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ:

1. Економічне зростання та його чинники.
2. Досвід переходу західних країн до постіндустріального суспільства. Можливості вирішення соціально-економічних проблем на основі економічного зростання.

Література:

Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. – М., 1992. – Т. 1. Ч.4. Гл.21. – Т.2. 4.6. Гл.41.

Маркс К. Критика политической экономии. Введение // Маркс К., Энгельс Ф. – Соч. – 2-е изд. – Т.13.

Маркс К. наброски ответа на письмо В.И. Засулич // Там же. Т.19. – С. 400–421.

Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года // Там же – Т.42. – С. 116.

Економічна теорія. Посібник вищої школи (Воробйов Е.М., Гриценко А.А, Лісовицький В.М., Соболев В.М.). – Харків – Київ, 2001. – Ч.1. Гл.8.

Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К., 2001. Р. 13.

Політична економія: Навч. посібник / За ред. д.е.н, проф. К.Т. Кривенка. – К., 2001. Тема 18.

Контрольні питання:

1. Що є джерелом будь-якого розвитку?
2. Назвіть найбільш загальне протиріччя суспільного виробництва.
3. Охарактеризуйте суть екстенсивного й інтенсивного типів економічного зростання.
4. Які ви знаєте чинники економічного зростання? У який спосіб зміна чинників пропозиції економічного зростання впливає на криву виробничих можливостей?
5. Який із двох способів вимірювання економічного зростання є, на вашу думку, більш прийнятним:
  - а) вимірювання економічного зростання як зростання ВВП, НД
  - б) вимірювання економічного зростання як зростання ВВП, НД на душу населення? Поясніть свою відповідь.
6. Які критерії суспільно-економічного прогресу?
7. Охарактеризуйте ступені суспільно-економічного розвитку.

Тема 10. ОСНОВНІ РИСИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Заняття 14

1. Ринкова економіка як система. Умовне існування ринку. Ринок ресурсів. Ринок товарів і послуг. Чиста конкуренція. Чиста монополія. Монополістична конкуренція. Олігополія.

2. Інформаційна функція ринку. Регулююча функція. Стимулююча функція. Інтегруюча функція. Механізм функціонування ринкової економіки,

Заняття 15

Регулювання ринкової економіки. Економічні функції держави: забезпечення правової бази, захист конкуренції, перерозподіл доходу, коригування розподілу ресурсів, забезпечення стабілізації економіки. Основні позитивні й негативні характеристики ринкової системи.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ:

1. Суть ринкової економіки.
2. Економічні функції держави в регулюванні ринкової економіки.

Література:

Модерний С.В. Економічна теорія: Посібник, – К., 2001. Р.2.5.

Економічна теорія. Посібник вищої школи (Воробйов Е.М., Гриценко А.А., Лісовицький В.М., Соболев В. М. – Харків – Київ, 2001, – Ч.1. Гл.20,21.

Экономическая теория: Учебник для вузов / Под ред. И.В. Сумцовой, Л.Г. Орловой. – М, 2000. Р.1. Гл. 3.

Контрольні питання:

1. Опишіть умови існування ринку.
2. Які види ринків ви знаєте? Охарактеризуйте суть чистої конкуренції, чистої монополії, монополістичної конкуренції, олігополії.
3. Які функції виконує ринок? Розкрийте їхню суть.
4. У чому полягають економічні функції держави в регулюванні ринкової економіки?

Тема 11. ОСНОВНІ РИСИ АДМІНІСТРАТИВНО-КОМАНДНОЇ ЕКОНОМІКИ

Заняття 16

1. Адміністративно-командна економіка як система.
2. Функціонування адміністративно-командної економіки. Недоліки адміністративно-командної системи.
3. Співвідношення адміністративно-командної й ринкової економіки.

ТЕМА РЕФЕРАТУ:

- 1.Адміністративно-командна економіка: суть, переваги, недоліки.

Література:

Я. Корнаи. Социалистическая система. Политическая экономия коммунизма. – С., 2000,

Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К., 2001. Р.2.5.

Економічна теорія. Посібник вищої школи (Воробйов Е.М., Гриценко А.А., Лісовицький В.М., Соболев В.М.). – Харків – Київ, 2001. – Ч.1. Гл.9.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте основні риси адміністративно-командної економіки.
2. У чому ви бачите недоліки адміністративно-командної системи? Чи має така система які-небудь переваги?

Тема 12. ЗМІШАНА ЕКОНОМІКА

Заняття 17

1. Змішана економіка як форма перехідного стану і як новий тип економічного розвитку.
2. Типи змішаної економіки.
3. Конкретно-історичні моделі змішаної економіки.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ:

1. Шляхи переходу до ринкової економіки.
2. Типи й конкретно-історичні моделі змішаної економіки.

Література:

Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К., 2001. Р.2.1.

Эклунд К. Эффективная экономика – шведская модель. М, 1991.

Контрольні питання:

1. У чому полягають відмінні особливості змішаної економіки?
2. Охарактеризуйте типи змішаної економіки.
3. Які конкретно-історичні моделі змішаної економіки ви знаєте?